

Тијана Речевих

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

„ЕВРОПЕИЗАЦИЈА” КОЛЕКТИВНОГ СЕЋАЊА: СЕЋАЊЕ НА ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ У ПРОШИРЕНОЈ ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

Сажетак

Иако се процес изградње колективних сећања најчешће смешта у оквиру домаћих „арена сећања”, најдинамичнија препакивања историјских наратива у протеклој деценији се нису одвијала унутар државних граница, већ на нивоу политике сећања Европске уније (ЕУ). Далеко најважнију, па и парадигматску промену у политици сећања ЕУ представља растућа институционализација и промоција тзв. политике антитоталитаризма, засноване на повлачењу својеврсног знака једнакости између нацистичких, фашистичких и комунистичких злочина. Циљ овог рада је да укаже на ову промену, те да истражи иницијалне последице овакве „европеизације” колективних сећања држава чланица везаних за Други светски рат и тоталитаризме који су обележили ратни и послератни период. Основна теза овог рада је да тежња ка изградњи паневропског историјског наратива о Другом светском рату није само неодржива, већ и потенцијално опасна. Да би постала универзална и била усвојена, норма антитоталитаризма је морала да буде „денационализована” и очишћена од партикуларних историјских контекста. Са друге стране, да би била примењена у сваком појединачном друштву, она мора да буде изнова реконтекстуализована. Управо вакуум који настаје оваквом деконтекстуализацијом и реконтекстуализацијом колективних сећања отвара простор за злоупотребу европске политике антитоталитаризма од стране ревизионистички расположених националних поли-

* Овај текст је настао у оквиру пројекта „Политички идентитет Србије у регионалном и глобалном контексту”, бр. 179076, који финансира Министарства просвете, науке и технолошког развоја, а реализује Факултет политичких наука Универзитета у Београду.

тичких елита, и то неретко у сврхе дијаметрално супротне оснивачким циљевима Уније. Емпиријску потврду ове тезе рад пружа кроз анализу случаја Хрватске, показујући како хрватске политичке елите успевају да ову политику искористе или као легитимацијску основу или као накнадно оправдање домаћих ревизионистичких тенденција које иду у правцу релативизације хрватске фашистичке прошлости.

Кључне речи: политика сећања, Европска унија, европеизација, Хрватска, ревизионизам, Други светски рат.

1. УВОД

Када су завршни документ конференције „Наслеђе злочина комунистичких режима у 21. веку”, организоване поводом обележавања Европског дана сећања на жртве свих ауторитарних и тоталитарних режима 2017. године, потписали представници свега осам држава чланица Европске уније (ЕУ), стигао је још један сигнал да је жустра дебата око „исправне” интерпретације европске историје 20. века далеко од краја. Све чешће, а и све гласније међусобне оптужбе за историјски ревизионизам које са различитих идеолошких и географских страна стижу како у европске, тако у националне институције широм Старог континента, чине да идеја о изградњи „паневропског историјског сећања”¹ делује све недостижније. Са друге стране, значајне промене које су у политици сећања ЕУ током протекле деценије одвиле – а, међу које спада и обележавање датума потписивања Рибентроп-Молотов споразума као поменутог Дана сећања на жртве свих ауторитарних и тоталитарних режима – истовремено упозоравају да би и ниподаштавање напретка у изградњи заједничког историјског сећања било једнако наивно. Сама чињеница да поједине европске институције воде „активну кампању памћења”² и уједињење Европе експлицитно условљавају „достизањем заједничког погледа на историју”³ говори да овај циљ није нестао са агенде европских и националних предузетника сећања.

Оквир европске политике сећања који је у протеклом периоду заузимао сам врх те агенде несумњиво представља наслеђе Дру-

1 Markus Prutsch, *European Historical Memory: Policies, Challenges and Perspectives*. European Parliament, Brussels, 2013, p. 13.

2 European Parliament, *European Conscience and Totalitarianism*, Internet, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2009-0213+0+DOC+XML+V0//EN>, 20/09/2018.

3 European Commission, *Europe for Citizens Programme 2014-2020. Programme Guide*, Internet https://eacea.ec.europa.eu/sites/eacea-site/files/programme_guide_2018_en.pdf, 20/09/2018.

гог светског рата, односно наслеђе тоталитарних режима који су обележили како ратни, тако и послератни период. Улазак источноевропских и централноевропских држава у Унију 2004. године изазвао је тектонски поремећај у „званичном” европском сећању на 20. век будући да је оно деценијама уназад било обликовано знатно другачијим искуством старијих, западноевропских чланица. Борећи се за признање и на мнемоничком пољу Уније, источноевропске државе су од самог уласка захтевале да се њихове патње и жртве под тоталитарним комунистичким режимима укључе у европско колективно сећање у коме је, све до тада, сећање на Холокауст заузимало централну позицију. Резултат таквог превирања историјских наратива било је успостављање тзв. политике антитоталитаризма, засноване на повлачењу својеврсног знака једнакости између нацистичких, фашистичких и комунистичких злочина, али и интензивирање новог таласа ревизионизма у домаћим аренама сећања бројних држава чланица.⁴

Управо веза између ова два нивоа политике сећања представља најшири предмет интересовања овог рада. Наиме, циљ рада је да истражи како процес настанка, тако и повратни утицај „европеизације” колективних сећања држава чланица, те да укаже на инхерентне опасности и парадоксе које тежња ка изградњи заједничке европске историје са собом носи. Фокусом на сећање на Други светски рат и тоталитаризме који су обележили ратни и послератни период, рад настоји да покаже да је процес изградње заједничке европске историје неодржив и потенцијално опасан. Деконтекстуализација партикуларних историјских сећања држава чланица, коју изградња паневропског историјског наратива о Другом светском рату захтева, ствара вакуум који ревизионистички расположење националне политичке елите (зло)употребљавају како би или вештачки инсистирале на историјским посебностима или тенденциозно поништавале међусобне историјске разлике – а, све у складу са тренутним политичким интересима. Најважније од свега, вакуум који „денационализација” колективних сећања на Други светски рат ствара доводи до тога да европска политика антитоталитаризма прети да, уместо већем поштовању жртава тоталитаристичких режима, води управо њиховој даљој инструментализацији.

Прво поглавље излаже основне теоријске претпоставке о улози националних и европских политичких елита у управљању ко-

4 Видети: Annabelle Littoz-Monnet, “The EU Politics of Remembrance: Can Europeans Remember Together?” *West European Politics*, 35 (5), 2012, pp. 1182–1202; Laure Neumayer, “Integrating the Central European Past into a Common Narrative: The Mobilizations Around the ‘Crimes of Communism’ in the European Parliament”, *Journal of Contemporary European Studies*, 23 (3), 2015, pp. 321–29.

лективним сећањима, док друго поглавље указује на генезу европске политике сећања на Други светски рат. Треће поглавље нуди емпиријску илустрацију основне тезе овог рада кроз пример приступног ревизионистичког таласа у Хрватској – чланици која се може сматрати својеврсним „критичним случајем” за испитивање утицаја најскоријих промена у политици сећања ЕУ.

2. КОЛЕКТИВНО СЕЋАЊЕ, НАЦИОНАЛНИ И ТРАНСНАЦИОНАЛНИ „ПРЕДУЗЕТНИЦИ СЕЋАЊА”

Колективно сећање, као резервоар „светих културних кодова и митова”⁵ једне заједнице представља централни елемент изградње националних идентитета и модерних националних држава. Како нуди одговоре на питање „ко смо ми?”, колективно сећање одређује начин на који нека група памти своју прошлост, али и шта из своје биографије заборавља, те представља извор непресушне мобилизацијске моћи. Управо због те моћи, „моћ над доминацијом симболима, памћењем и заборављањем”⁶ по правилу лежи у рукама оних који имају највећу реалну моћ у друштву – у рукама владајућих политичких елита. Као својеврсни предузетници сећања, политичке елите непрестано настоје да „задобију друштвено признање и политички легитимитет за једно [њихово] тумачење или наратив прошлости, задужен за усмеравање и подстицање активне и видљиве друштвене и политичке пажње ка њиховом деловању”⁷. „Званичан” историјски наратив у датом тренутку је стога увек исход политичког надметања међу различитим елитама које теже да жељену интерпретацију колективног памћења учине што прихваћенијом.⁸

Како је веза између колективних сећања и изградње националних идентитета толико снажна, не изненађује чињеница да у политиколошкој литератури о колективним сећањима доминира национални ниво анализе који историјске наративе објашњава превасходно као „изразе борбе око моћи између различитих друштвених и политичких актера који политички легитимитет траже унутар националних граница.”⁹ Ипак, у току протекле деценије, значајан број студија је

5 Nebojša Blanuša, “Trauma and Taboo: Forbidden Political Questions in Croatia”, *Politička misao*, 54 (1-2), 2017, стр. 171.

6 Dejan Jović, “‘Official Memories’ in Post-Authoritarianism: An Analytical Framework.” *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 6 (2), 2004, p. 98.

7 Elizabeth Jelin, *State Repression and the Labors of Memory*, University of Minnesota, Minneapolis, 2004, стр. 33-34.

8 Jan Assman. 1995. “Collective Memory and Cultural Identity”, *New German Critique*, 1995/65, стр. 125-33.

9 Видети: Jan-Werner Mueller, *Memory and Power in Post-War Europe*, op. cit.; Jordi

упозорио не само на то да су националне политичке елите у својој (ре) интерпретацији увек приморане да „легитимитет за своју интерпретацију прошлости траже и на националном и на транснационалном нивоу”,¹⁰ већ је указао и на то да националне арене више нису једино, а понекад ни главно место за креирање политика сећања. Говорећи о својеврсном „светском тржишту политике сећања”, „глобалним режимима историцитета” и „глобализованој култури сећања”¹¹, бројни аутори настоје да истакну све већу важност међународних форума за надметање супротстављених наратива о кључним историјским догађајима. Ипак, премда глобални правно-нормативни оквир успостављен унутар Уједињених нација представља најшире црвене линије произвољној реинтерпретацији и ревалоризацији националних историјских наратива, далеко најживља ниша глобалне арене сећања јесте политика сећања унутар ЕУ.¹²

Наиме, будући да су „очевидни оснивачи” били приморани да трагају за легитимацијском основом уређења које се разликовало од свих постојећих, а које је притом доводило у питање сва увржана правила међународних односа, потреба за историјским утемељењем се јавила већ на самом почетку европских интеграција. Како у потрази за таквим утемељењем нису могли да посегну ни за каквим паневропским оснивачким митом, паневропским херојима и антихеројима, званичници ЕУ су настојали да већ од самог почетка интеграционог процеса националним колективним сећањима додају и слој транснационалног европског сећања.¹³ Уколико се као критеријум узме број декларација, резолуција и пројеката усвојен или спроведен од стране Европског парламента и Европ-

Coromines i Guixе, “Introduction”, in *Past and Power. Public Policies on Memory. Debates, from Global to Local* (ed. Jordi Coromines i Guixе), Ube, Barcelona, 2016.

- 10 Ana Milošević and Heleen Touquet, “Unintended Consequences: The EU Memory Framework and the Politics of Memory in Serbia and Croatia”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 09 August 2018, p. 1-19.
- 11 Morsch Gunter, “...A Comprehensive Reevaluation of European History? ‘Developments, Tendencies and Problems of a Culture of Remembrance in Europe’”, in: *If Not Now, When...? International Conference. The Future of the Site of the Old Fairground Staro Sajmište in Belgrade* (edited by Mariа Glišić, Milan Bogdanović, Wolfgang Klotz, and James May), pp. 118–38.
- 12 Видети: Markus Prutsch, *European Historical Memory*, op.cit.; Annabelle Littoz-Monnet, “The EU Politics of Remembrance: Can Europeans Remember Together?” op.cit, pp. 1182–1202; Ana Milošević and Heleen Touquet, “Unintended Consequences: The EU Memory Framework and the Politics of Memory in Serbia and Croatia”, op. cit., p.1-19; Aline Sierp, “Drawing Lessons from the Past: Mapping Change in Central and South-Eastern Europe.” *East European Politics and Societies*, 30 (1), 2016, pp. 3–9; Laure Neumayer, “Integrating the Central European Past into a Common Narrative: The Mobilizations Around the ‘Crimes of Communism’ in the European Parliament”, op.cit, pp. 321–29.
- 13 Видети: Oriane Calligaro, “Legitimation Through Remembrance? The Changing Regimes of Historicity of European Integration”, op.cit., pp. 330–43; Annabelle Littoz-Monnet, “The EU Politics of Remembrance: Can Europeans Remember Together?”, op.cit., pp. 1182–1202.

ске комисије – који су већ од 1970-их постали главни протагонисти изградње заједничког европског сећања¹⁴ – чини се да се три оквира сећања издвајају као доминантна.¹⁵ Први оквир сећања везан је за „откриће” заједничке европске баштине и усмерен на истицање важности „заједничке културе, као једног од основних елемената европског идентитета”.¹⁶ Као други важан оквир сећања се наметнула сама историја европских интеграција, како кроз оквирице Заједница, тако и пре њих.¹⁷ Коначно, трећи оквир сећања чини сећање на европску ратну прошлост, а пре свега на Други светски рат као својеврстан „конститутивни Други” читавог европског пројекта. Чињеница да ни седам деценија након што је инспирисало идеју о европском уједињењу сећање на Други светски рат није задобило своју коначну интерпретацију у наративу о заједничкој европској историји, већ је дебата о његовој интерпретацији међу државама чланицама ЕУ можда и живља него икада, говори о важности овог сећања не само у досадашњем току изградње заједничког европског идентитета већ и упитној будућности колективног историјског консензуса на коме би такав идентитет наводно требало да почива.

3. ЗАЈЕДНИЧКА ЕВРОПСКА ИСТОРИЈА: ОД „ХОЛОКАУСТ СЕЋАЊА“ КА „ГУЛАГ СЕЋАЊУ“

Иако је Европска заједница за угаљ и челик настала као преваходно економски пројекат, живописно сећање на два светска рата и разарајуће сукобе између европских народа је несумњиво представљало позадину овог пројекта уједињења. Када је и сам Шуман у свом говору од 9. маја 1950. године описао економску унију као једини начин за окончање француско-немачког непријатељства, те истакао наде да ће такво уједињење „довести до реализације првог конкретнег темеља европске федерације која је неопходна за очување мира”¹⁸, сећање на европску ратну прошлост је као својеврсан *acquis historique communautaire*¹⁹ остало уткано у

14 Oriane Calligaro, “Legitimation Through Remembrance? The Changing Regimes of Historicity of European Integration”, op.cit., p.5.

15 Annabelle Littoz-Monnet, “The EU Politics of Remembrance: Can Europeans Remember Together?”, op.cit., pp. 1182–1202.

16 The European Council Declaration on European Identity, Copenhagen Summit of 14 and 15 October 1973, *Bulletin of the European Communities*, no. 1, December 1973, p.118-122.

17 Annabelle Littoz-Monnet, “The EU Politics of Remembrance: Can Europeans Remember Together?” op.cit., pp. 1182–1202.

18 Robert Schuman, *Declaration de Robert Schuman (Paris, 9 Mai 1950)*, Internet, https://www.cvce.eu/obj/declaration_de_robert_schuman_paris_9_mai_1950-fr-fa872cf5-67fa-4848-ae00-fbc4d4715e96.html, 20/09/2018.

19 Fabrice Larat, “Presenting the Past: Political Narratives on European History and the Justification of EU Integration” *German Law Journal*, 6 (1–2), 2005, p. 288.

оснивачке документе ЕУ, а отуда и у званични наратив о заједничкој европској историји. Другим речима, ратно сећање је од самог почетка било један од најјачих вектора европског идентитета, а способност суочавања са сопственим ратним злочинима је, према речима Тонија Џада, постала „улазница у ЕУ“.²⁰

Упркос томе, питање колективног сећања на Други светски рат није добијало готово никакав институционални израз унутар оквира ЕУ све до 1990-их. Тек када је крај Хладног рата довео до својеврсног „краја историје“, у већини европских држава су се интензивирале дебате и око званичног историјског сећања на тоталитарно наслеђе 20. века, а ехо тих дебата се постепено преносио и на ниво ЕУ – а, пре свега у Европски парламент и Европску комисију.²¹ Прва најава у преласку са немог на гласно колективно сећање на Други светски рат одвила се 1995. године, када је Европски парламент 50. годишњицу од краја Другог светског рата обележио комеморацијом посвећеном бомбардовању Дрездена.²² Када је тадашњи председник Европског парламента, Клаус Хенш, том приликом истакао да су патње немачких цивила биле сличне грађанима бомбардованог Ковентрија, Лењинграда или Ротердама, те инсистирао на томе да је „зло зло и да су жртве жртве“,²³ чинило се да ће минимални заједнички именилац настајућег наратива о Другом светском рату ићи у правцу „заједничког и самокритичног сећања на доба злоупотребе људских права у Европи које уједињује бивше жртве, починиоце и посматраче, те даје легитимитет Европској унији“.²⁴ Такав иницијални дискурс инсистирања на упоредивости злочина и патњи је посматраче настајућег наратива о Другом светском рату испрва навео да се запитају да ли ће се Холокауст и нацистички злочини и у „званичном“ европском колективном сећању задржати свој статус јединственог геноцида у историји човечанства или ће, пак, и они бити стављени у шири контекст свих масовних злочина почињених на европском тлу.

Одговор на ово питање је, међутим, стигао врло брзо и дилему решио у корист опстанка парадигме о Холокаусту као јединстве-

20 Tony Judt, *Postwar. A History of Europe since 1945*, Penguin Books, New York, 2005.

21 Anne Waehrens, *Shared Memories? Politics and Memory of Holocaust Remembrance in the European Parliament 1989–2009*, Danish Institute of International Studies, Copenhagen, 2001.

22 European Parliament Resolution on a Day to Commemorate the Holocaust, *Official Journal of the European Communities*, C166, May 1995.

23 Oriane Calligaro, “Legitimation Through Remembrance? The Changing Regimes of Historicity of European Integration”, *op.cit.*, p.9.

24 Wulf Kansteiner, “Losing the War, Winning the Memory Battle: The Legacy of Nazism, World War II, and the Holocaust in the Federal Republic of Germany.” In: *The Politics of Memory in Postwar Europe* (edited by Richard Ned Lebow, Wulf Kansteiner and Claudio Fogu) Duke University, Durham, 2006, pp. 102–46.

ном злочину. Штавише, од средине 1990-их, „дефинисање Холокауста као јединственог по својој монструозности постало једини прихватљив начин поимања овог догађаја”²⁵, како у дискурсу европских званичника, тако и у европским документима, па је само у периоду од 1995-2000. године, Европски парламент је усвојио пет нових резолуција везаних за Холокауст.²⁶ Такви „наднационални” напори Европског парламента у смеру европеизације сећања на Холокауст су 2000. године добили и „међувладину” димензију, када је 46 држава у оквиру Међународне алијансе за сећање на Холокауст усвојило тзв. Стокхолмску декларацију.²⁷ Са друге стране, сви дисонантни гласови, попут тадашњег предлога немачког парламентарца о укључивању места која су се односила на стаљинистичке злочине или предлога шпанских и португалских парламентарца о уважавању њихових искустава под Франковим фашистичким режимом, били су одбацивани. Потврда оваквог правца европске политике сећања стигла је и 2005. године, када је Европски парламент усвојио Резолуцију о сећању на Холокауст, антисемитизам и расизам. Међутим, премда најважнија и најсвеобухватнија, ова Резолуција је уједно била и последња резолуција Парламента о Холокаусту, будући да су се управо почетком 2000-их одвиле промене које ће довести до прекретнице у европској политици сећања.

Наиме, тектонски потрес доминантног историјског наратива заснованог на негативном консензусу око Холокауста изазвало је тзв. Источно проширење 2004. године, будући да је десет нових чланица из Централне и Источне Европе у Унију унело знатно другачији пртљак наслеђа Другог светског рата и Хладног рата од оног који су старе чланице имале.²⁸ Док су претприступном периоду настојале да све европске норме – укључујући и оне везане за политику сећања – послушно преузимају, ове државе су уласком у Унију стекле далеко бољу преговарачку моћ и, свесне тога, пожуриле да је искористе тамо где су европске норме биле у колизији

25 Annabelle Littoz-Monnet, “The EU Politics of Remembrance: Can Europeans Remember Together?” *op.cit.*, p. 1183.

26 Marek Kucia, “The Europeanization of Holocaust Memory and Eastern Europe” *East European Politics and Societies*, 30 (1), 2016, pp. 102-103.

27 IHRA, *Stockholm Declaration*, Internet, <https://www.holocaustremembrance.com/stockholm-declaration>, 20/09.2018.

28 Maria Mälksoo, “The Memory Politics of Becoming European: The East European Subalterns and the Collective Memory of Europe”, *European Journal of International Relations*, 15 (4), 2009, pp. 653–80; Markus Prutsch, *European Historical Memory*, *op.cit.*; Aline Sierp, “Drawing Lessons from the Past: Mapping Change in Central and South-Eastern Europe”, *op. cit.*, pp. 3–9; Laure Neumayer, “Integrating the Central European Past into a Common Narrative: The Mobilizations Around the ‘Crimes of Communism’ in the European Parliament”, *op.cit.*, pp. 321–29; Georges Mink and Laure Neumayer, *History, Memory and Politics in Central and Eastern Europe: Memory Games*, *op.cit.*

са једним од централних елемената њихових националних идентитета – наслеђем тоталитаризма. Инсистирајући на уважавању посебности њиховог искуства под стаљинистичким и другим тоталитарним и ауторитарним комунистичким режимима, „нове чланице” су, предвођене балтичким земљама и Пољском, претвориле европске институције у полигоне за надметање старог наратива са све гласнијим новим наративом према коме је крај Другог светског рата био само почетак нове окупације, живота под диктаторским режимима и изложености масовном кршењу људских права. Први доказ да се промена односа снага у европској арени сећања одвила у корист „Гулаг сећања”, стигла је приликом обележавања 60. годишњице краја Другог светског рата, када је Европски парламент усвојио резолуцију којом су „размере патњи, неправде и дугорочне друштвене, политичке и економске деградације које су претрпеле заробљене нације са источне стране онога што је постало Гвоздена завеса”²⁹ по први пут ушле на агенду политике сећања ЕУ, док су жртве Холокауста по први пут подведене под „све жртве нацистичке тираније”. Другим речима, чинило се да је већ 2005. године вишедеценијска тежња ка изградњи заједничке европске историје налазила пред пресудним изазовом који је могао да води или парадигматској промени зарад боље интеграције нових чланица у колективно европско памћење и европски идентитет, или одустајању од идеје „паневропског историјског наратива”.

Свака наредна година је доносила нове доказе да је „политика антитоталитаризма” ипак однела превагу будући да је уследила њена убрзана институционализација. Европски парламент је 2008. године успоставио Европски дан сећања на жртве свих ауторитарних и тоталитарних режима,³⁰ а потом 2009. године усвојио и резолуцију „о европској свесности и тоталитаризму”³¹. Премда ова резолуција заиста настоји да пажљиво нијансира разлику између различитих комунистичких режима, те знак једнакости ставља само између нацизма и стаљинизма, и премда упозорава против „политичке инструментализације историје”, она врло убедљиво илуструје дискурзивни преокрет у интерпретацији комунизма ка оној заснованој на истицању његове злочиначке природе и структуралне сличности са нацизмом. Како је овакав преокрет само де-

29 Annabelle Littoz-Monnet, “The EU Politics of Remembrance: Can Europeans Remember Together?” *op. cit.*, p. 1190.

30 European Parliament, *Declaration of the European Parliament on the Proclamation of 23 August as European Day of Remembrance for Victims of Stalinism and Nazism*, Internet, [31 European Parliament, *European Conscience and Totalitarianism*, *op. cit.*](http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0439+0+DOC+XML+V0//EN, 20/09/2018.</p></div><div data-bbox=)

сет година раније било незамислив, ова резолуција је показала да политика сећања унутар Уније заиста представља „ехо” националних колективних сећања оних најгласнијих, односно најбројнијих, чланица у датом тренутку. Коначно, инсистирањем на томе да је процес изградње европског идентитета условљен „достизањем заједничког погледа на историју, признавањем комунизма, нацизма и фашизма као колективног наслеђа и вођењем искрене и темељне дебате о свим тоталитарним злочинима прошлога века”³² ова Резолуција је врло експлицитно потврдила и одлуку европских елита да се истраје у намери изградње заједничке европске историје, макар и по цену њене свеобухватне реevaluације.

4. ОПАСНА ПРОМЕНА ПАРАДИГМЕ? НАЈМЛАЂА ЧЛАНИЦА КАО ЛАКМУС ПАПИР НОВЕ ПОЛИТИКЕ СЕЋАЊА У ЕУ

Премда се овако формулисаној политици антитоталитаризма упућују бројне критике, чини се да је и академски и друштвено најоправданија – а тренутно и најгласнија – она која упозорава да овакво европско историјско сећање отвара широк „прозор могућности” за ревизионистичке тенденције које воде релативизацији превасходно фашистичких идеја и злочина. Дискутабилна деконтекстуализација злочина коју оваква антитоталитарна политика ЕУ врши, наиме, ствара вакуум који се врло лако може злоупотребити за политички мотивисано фалсификовање историје и „брисање јасних историјских узрочности и неоспорних одговорности”.³³ Да би постала универзална – односно да би уопште била усвојена – норма антитоталитаризма је морала да буде „денационализована” и очишћена од партикуларних историјских контекста сваке од држава чланица. Са друге стране, да би била примењена, она мора се да у свакој појединачној земљи реконтекстуализује, а управо тај вакуум отвара простор за злоупотребу од стране ревизионистички, па и фашистички расположених група. Другим речима, тамо где је тло за тенденциозни ревизионизам плодно, простор за учитавање контекста оставља могућност политичким елитама да политику антитоталитаризма прилагоде ономе што се тражи на домаћем „тр-

32 Ibid.

33 Todor Kuljić, “Smrt Kod Levice i Desnice: Prilog Kritici Antitotalitarne Tanatologije”, *Filozofija i Društvo*, 4, 2011, pp. 111–26; Jordi Coromines i Guixе, “Introduction”, op. cit; Ana Milošević and Heleen Touquet, “Unintended Consequences: The EU Memory Framework and the Politics of Memory in Serbia and Croatia”, op. cit., p.1-19; Morsch Gunter, “...A Comprehensive Reevaluation of European History? “Developments, Tendencies and Problems of a Culture of Remembrance in Europe”, op. cit, pp. 118–38.

жишту сећања”, а што несумњиво може да буде у сукобу са самом суштином те политике – начелима поштовања људског достојанства и људских права, слободе, демократије, једнакости и владавине права.

Ипак, док се чврста временска и просторна корелацију између изједначавања фашизма и тоталитаризма на нивоу ЕУ и растуће и све слободније реинтерпретације овог знака једнакости у појединим државама Источне и Централне Европе може тумачити из смера „одоздо-надоле” – будући да су управо ове државе иницирале обликовање европске политике антитоталитаризма – најбољи тест повратног утицаја ове политике је стигао са уласком најмлађе државе чланице. Наиме, уколико се узме у обзир да је Хрватска једина чланица која је европску политику антитоталитаризма преузела у њеном коначном облику, као и да је њено наслеђе аутохтоног фашистичког режима из Другог светског рата итекако плодно тле за потенцијалну манифестацију негативних екстерналија овако формулисаног европског колективног памћења, чини се да домаћа арена историјских сећања у Хрватској може послужити као најбољи лакмус папир утицаја најскоријих промена у наративу о „заједничкој европској историји”, а и напора да се један такав наратив уопште и успостави.

Недуго по стицању чланства лета 2013. године, Хрватска је постала припадник оног дела „европске породице” који све гласније заговара „свеобухватну реевалуацију европске историје”³⁴ кроз инсистирање на размерама злочина комунистичких режима. Изједначавајући комунизам који је постојао у Хрватској и Југославији са стаљинизмом и најгорим аспектима комунистичких режима који су постојали у Источном блоку, хрватске елите од самог уласка у Унију покушавају да апстрактну европску норму антитоталитаризма примене на свом конкретном историјском искуству. Наиме, оно чему „предузетници сећања“ у Хрватској суштински теже јесте да хрватско искуство током Другог светског рата реинтерпретирају као борбу између два тоталитарна зла – комуниста (партизана) и фашиста (усташа), те да на тај начин изједначе природу и размере њихових злочина.

Већ марта 2014. године, хрватски представници у једном од централних форума за изградњу заједничког европског сећања, Европском парламенту, бурно су реаговали на изјаве тадашњег председника Мартина Шульца, који је на отварању изложбе поводом хрватског уласка у ЕУ истакао јединствени положај Хрватске и Југославије у комунистичком табору, те похвалио компаративно

34 European Parliament, *European Conscience and Totalitarianism*, op. cit.

виши ниво слободе који је постојао у југословенској сфери уметности у односу на државе Источног блока. Хрватски посланици нису желели да дозволе било какву, макар и минималну дистинкцију њиховог искуства у односу на остатак блока, те су оштро осудили Шулцову похвалу „те тоталитарне државе“.³⁵ Недуго затим је и Дубравка Шуица, посланица ХДЗ-а у Европском парламенту, у свом говору поводом пада Берлинског зида на врло експлицитан начин поистоветила хрватску судбину у Југославији са наслеђем „тоталитарних система“ у Источном блоку.³⁶

Овакав тренд се убрзо пренео и на извршну власт. Још током кампање за председничке изборе 2014. године, будућа председница Колинда Грабар-Китаровић је упорно осуђивала „сваки тоталитарни режим”,³⁷ и наглашавала да су за њу комунистичко и фашистичко наслеђе Хрватске једнако трагични. Поред тога, користила је и сваку прилику да истакне да се Хрватска налазила „са погрешне стране Гвоздене завесе”³⁸, поистовећујући хрватско и југословенско искуство живота у ауторитарном и недемократском комунистичком систему са далеко опресивнијим комунистичким режимима, попут оних у којима су владали Стаљин или Чаушеску. На овај начин, председница је упорно сврставала Хрватске у групу „страдалих“ од стране тоталитарних комунистичких режима, које је европска политика антитоталитаризма све више изједначила са фашизмом.

Највидљивији потез изједначавања онога што председница перципира као „жртве два тоталитаризма“ било је њено изједначавање приступа у меморијализацији жртава Јасеновачког логора и Блајбурга. Са једне стране, она је 2015. године прекинула деценијама дугу праксу учешћа хрватског председника у званичној комеморацији поводом годишњице пробоја логораша из Јасеновца тако што је јасеновачки споменик обишла дан раније, и то без икакве

35 Hrsvijet, *HDZ-Ovi Eurozastupnici Reagirali Na Stavove Martina Schulza: Ignorirate Hrvatsku i Pišete Hvalospjeve o Bivšoj Jugoslaviji*, Internet, <http://www.hrsvijet.net/index.php/vijesti/137-arhiva-stari-hrsvijet-net-1/31716-hdz-ovi-eurozastupnici-reagirali-na-stavove-martina-schulza-ignorirate-hrvatsku-i-piete-hvalospjeve-o-bivoj-jugoslaviji>, 20/09/2018.

36 Ana Milošević, “Back to the future, forward to the past: Croatian politics of memory in the European Parliament”, *Nationalities Papers*, DOI: 10.1080/00905992.2017.1289368, 2017, p. 12.

37 N1, *Za hrvatsku predsednicu komunizam i nacizam su isto*, Internet, <http://rs.n1info.com/a87178/Svet/Region/Zlocini-komunizma-i-fasizma.html>, 20/09/2018; N1, *Grabar Kitarović: Manipuliše se brojem žrtava Jasenovca*, Internet, <http://rs.n1info.com/a406855/Svet/Region/Kolinda-Grabar-Kitarovic-u-Jasenovcu.html>, 20/09/2018.

38 Vesti, *Opet se blamira: Kolinda ne zna istoriju, ali zna da pripoveda*, Internet, <https://www.vesti.rs/Vesti/Opet-se-blamira-Kolinda-ne-zna-istoriju-al-voli-da-pripoveda.html>, 20/09/2018.

пратње. За разлику од својих претходника Јосиповића и Месића, који су Јасеновац посећивали са делегацијама високих државних званичника и тим приликама јавно осуђивали усташке злочине, новоизабрана председница се немо уписала у књигу жалости, те послала поруку далеко слабијег интензитета. Са друге стране, меморијализација страдања у Блајбургу подигнута је на далеко виши ниво од дотадашњег јер је председница само недељу дана од јасеновачке комеморације посетила овај локалитет и тиме постала не само први хрватски шеф државе који је то учинио, већ и први представник хрватске извршне власти, будући да су до тада цвеће на спомен плочу погинулима у Блајбуршком пољу полагали само поједини представници Сабора.

Овакав наратив хрватских политичара којим се хрватско историјско искуство поистовећује са апстрактнијим искуством других „страдалих“ од комунизма не утиче само на то шта ће европска историја о Хрватској памтити, већ и шта ће о њој заборављати. Ревизионистички расположени „предузетници сећања“ у Хрватској би несумњиво желели да из „заједничког европског сећања“ уклоне, или барем прикрију, улогу НДХ у Другом светском рату, као и чињеницу да је усташки режим био један од ретких колаборационистичких режима који су масовне и системске злочине на својој територији чинили и без наредбе Вермахта. Потенцијал који је деконтекстуализована формула европске политике антитоталитаризма у ове сврхе понудила је стога брзо препознат од стране хрватских политичара. Не само што усташки злочини дискурзивно падају у други план у односу на комунистичке злочине, већ власти неретко пружају и институционалну подршку различитим ревизионистичким пројектима – од јавне промоције филма Јакова Седлара „Јасеновац – истина“ који Јасеновац представља као радни логор и место разоноде³⁹, преко финансирања ревизионистичког Друштва за истраживање трострукога логора Јасеновац⁴⁰, до суфинансирања часописа „Хрватски домобран“ у коме се неретко велича усташтво и НДХ⁴¹.

Конечно, вероватно најбољи пример употребе деконтекстуализоване европске политике антитоталитаризма у сврху истицања комунистичких злочина, а са циљем релативизације сећања на фашистичко наслеђе, јесте извештај новоуспостављеног влади-

39 Večernji, *Hasanbegović: Ovakvi filmovi su korisni jer govore o brojnim tabu temama*, Internet, <https://www.vecernji.hr/vijesti/premijera-filma-jakova-sedlara-jasenovac-istina-1073702>, 20/09.2018.

40 Novosti, *Država financira negatore ustaških genocida*, Internet, <https://www.portalnovosti.com/drzava-financira-negatore-ustaskih-genocida>, 20/09/2018.

41 Novosti, *Ministarstvo plaća ustašku propaganda*, Internet, <https://www.portalnovosti.com/>

ног Вијећа за суочавање са последицама недемократских режима. Први извештај⁴² већ на самом почетку наговештава да ће „покушати да изједначи искуство фашиста и антифашиста према формули става «противник сваког тоталитаризма»»,⁴³ док се највећи део овог документа управо и своди на доказивање тоталитарног карактера комунистичког режима у Југославији, па посредно и у Хрватској. Извештај потом експлицитно негира и антифашистички карактер југословенског комунистичког покрета, па његову борбу против окупатора приказује као пуку маску за обрачун са унутрашњим непријатељем. У складу са већ добро познатом формулом занемаривања партикуларности ради уклапања у ширу европску идентитетску норму, истиче се и како се ситуација након Другог светског рата у Хрватској није разликовала од оне у осталим земљама Источног блока будући да у погледу размера кршења људских права југословенски комунистички режим „није заостајао за оним совјетским”. Штавише, подвођење хрватског искуства током и након Другог светског рата под општи европски образац представља лајтмотив читавог текста, па Извештај неколико пута подсећа да у Хрватској, „као и у читавом свијету”, постоји дубок јаз између „добро познатих фашистичких злочина који су и јавно осуђени” и „дуго прикриваних и мање истражених комунистичких злочина”.

Иако се позивима за истраживање комунистичких злочина уопштено не може ништа замерити, контекст овог Извештаја указује да њихов циљ није само суочавање са комунистичком прошлешћу, већ и ревизија и релативизација усташке злочиначке прошлости – која према новом наративу није ништа више него „једнако лоша као и комунистичка”. Фактички, Извештај одражава тенденцију релативизације злочина почињених од стране усташа помоћу формуле њиховог изједначавања са комунистичким злочинима, иако се то на неколико места у самом Извештају званично негира. Но, можда и најубедљивију потврду злоупотребе ове формуле пружају препоруке које Вијеће даје у вези са коришћењем „симбола тоталитарних режима“ будући да се по први пут успоставља одређена симетрија између јавне употребе усташких и комунистичких

najnovije-novosti-od-petka-na-kioscima-u-boj-u-boj-za-narod-svoj, 20/09/2018.

42 Вјеће за суочавање с последицама владавине недемократских режима, *Дokument dijaloga: Temeljna polazišta i preporuke o posebnom normativnom uređenju simbola, znakovlja i drugih obilježja totalitarnih režima i pokreta*, Internet, <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/Vijesti/2018/02%20velja%C4%8Da/28%20velja%C4%8De/Dokument%20dijaloga.pdf>, 20/09/2018.

43 Eric Gordy, *Making an Expert Muddle out of Croatia's Undemocratic Past*, Internet, <http://www.balkaninsight.com/en/article/making-an-expert-muddle-out-of-croatia-s-undemocratic-past-03-01-2018>, 20/09/2018.

симбола у Хрватској. Извештај најпре разматра вишезначност комунистичких обележја, попут црвене петокраке и слогана „смрт фашизму – слобода народу”, те закључује да није могуће пронаћи нормативно задовољавајући начин на који би се могла развојити њихова симболизација партизанског антифашистичког покрета отпора у свету, са једне стране, од симболизације „југословенског тоталитарног комунистичког режима”, са друге стране, те сходно томе закључује да би њихова изричита забрана била нецелисходна. Међутим, новина коју Вијеће уводи јесте преношење овог модела регулисања и на усташке симболе будући да Вијеће даље предлаже да се изричита забрана јавне употребе неуставног поздрава „за дом спремни” из истих разлога ублажи. Наиме, Вијеће констатује да хрватски „зиг хајл” такође има двојну природу – једну везану за наслеђе усташког покрета и другу везану за „Домовински рат“. Док је употреба у првом контексту недозвољена и противуствана, употреба у другом контексту, односно у контексту одавања почаст хрватским борцима који су овај слоган употребљавали током 1990-их би, према мишљењу Вијећа, требало да буде дозвољена упркос томе што Извештај признаје да су и ови борци противуствано употребљавали овај слоган. Међутим, како је веома тешко разликовати и доказати ове две мотивације оваква препорука Вијећа фактички значи и укупну рехабилитацију овог усташког слогана, те његову легализацију „на мала врата”.

Наводећи сва документа из нормативно-политичког оквира политике сећања ЕУ, овај Извештај јасно покушава да тежње хрватског друштва за „ревизијом ревизије” представи као универзално европске, те да нагласи везу између домаћих ревизионистичких тенденција са актуелним трендовима у европској и глобалној арени сећања. Управо је за те сврхе европска политика антитоталитаризма и погодна, будући да њена апстрактна форма националним политичким елитама допушта да у њу упишу пожељан садржај, ма колико тај садржај био непожељан са аспекта европских вредности и норми. Другим речима, постојећи паневропски историјски наратив омогућава да се европеизација и фашизација друштва одвијају паралелно, па и уз међусобну потпору.

5. ЗАКЉУЧАК

Иако су својом борбом за постприступно доказивање у европској арени сећања нове државе чланице изазвале промену парадигме у европском колективном памћењу, оне заправо нису из темеља пољуљале европску политику сећања будући су по аутоматизму

усвојиле претпоставку да је универзално европско сећање уопште могуће. Другим речима, као што је универзалност парадигме о посебности Холокауста одражавала ехо компромиса националних колективних сећања западноевропских држава које су до 2004. године биле доминантне у ЕУ, тако и актуелна парадигма антитоталитаризма не представља ништа друго до нови, и то превасходно политички компромис међу колективним сећањима чланица са обе стране некадашње Гвоздене завесе. Ипак, оно што и старе и нове чланице још увек прећуткују јесте чињеница да тај компромис може бити и помало „трпо” – баш као што поменути критичари актуелне европске политике антитоталитаризма указују, а анализиран пример Хрватске потврђује. Стога је важно отићи корак уназад, те се запитати да ли је изградња „заједничке европске историје” уопште одржива, а потом и корисна?

Одговор на први део питања је, на основу свега наведеног, да је уједињено колективно сећање чланица ЕУ тешко оствариво. Штавише, чини се да инсистирање на уједињеном наративу може да подрије и разлог због ког се оно уопште и гради – остваривање сна о уједињеној Европи будући да су напори ка стварању заједничког европског наратива открили и тачке раздора које су деценијама гуране под тепих. Но, поред тога што је тешко оствариво, чини се да заједничко европско колективно сећање није ни нужно добро. Начин на који су хрватске политичке елите преузеле актуелни анти-тоталитарни метанаратив, те у његову међународно признату форму самовољно уписале суштину, најбољи је пример негативних екстерналија овакве европске политике сећања. Поистовећујући своје искуство комунизма са искуствима држава које су искусиле најбруталније комунистичке режиме, хрватске политичке елите успевају да европску политику антитоталитаризма искористе или као легитимацијску основу или као накнадно оправдање домаћих ревизионистичких тенденција које иду у правцу релативизације, а повремено и глорификације сопствене фашистичке прошлости.

Стога, оваква каква је – а, таква је каква једино може да буде уколико се у обзир узме актуелни (а, и потенцијално проширени) састав Уније, те начин на који се политика сећања креира –европска политика сећања пати од знатних инхерентних слабости. Иако овај рад не претендује да понуди решење овог проблема, његови налази указују на то да би било боље одустати од вештачког инсистирања на универзалним, а празним формама европског колективног сећања, а више пажње посветити стварању услова у којима би суштински различити историјски наративи могли да коегзистирају, па и конкуришу један другом, али на начин који уистину

води већем уважавању досадашњих и спречавању нових жртава тоталитарних идеологија и режима.

ЛИТЕРАТУРА

- Prutsch, Markus, *European Historical Memory: Policies, Challenges and Perspectives*. European Parliament, Brussels, 2013.
- European Parliament, *European Conscience and Totalitarianism*, Internet, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2009-0213+0+DOC+XML+V0//EN>, 20/09/2018.
- European Commission, *Europe for Citizens Programme 2014-2020. Programme Guide*, Internet https://eacea.ec.europa.eu/sites/eacea-site/files/programme_guide_2018_en.pdf, 20/09/2018.
- Littoz-Monnet, Annabelle, “The EU Politics of Remembrance: Can Europeans Remember Together?” *West European Politics* 35 (5), 2012, pp. 1182–1202;
- Neumayer, Laure, “Integrating the Central European Past into a Common Narrative: The Mobilizations Around the ‘Crimes of Communism’ in the European Parliament”, *Journal of Contemporary European Studies* 23 (3), 2015, pp. 321–29.
- Blanuša, Nebojša, “Trauma and Taboo: Forbidden Political Questions in Croatia”, *Politička misao* 54 (1-2), 2017, p. 170-196.
- Jović, Dejan, “‘Official Memories’ in Post-Authoritarianism: An Analytical Framework.” *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 6 (2), 2004, p. 97-108.
- Mueller, Jan-Werner, *Memory and Power in Post-War Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- Jelin, Elizabeth, *State Repression and the Labors of Memory*, University of Minnesota, Minneapolis, 2004.
- Assman, Jan, “Collective Memory and Cultural Identity”, *New German Critique*, 1995/65, pp. 125–33.
- Coromines i Guixe, Jordi, “Introduction”, in *Past and Power. Public Policies on Memory. Debates, from Global to Local* (edited by Jordi Coromines i Guixe), Ube, Barcelona, 2016.
- Milošević, Ana, and Heleen Touquet, “Unintended Consequences: The EU Memory Framework and the Politics of Memory in Serbia and Croatia”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 09 August 2018, p. 1-19.
- Gunter, Morsch “...A Comprehensive Reevaluation of European History? Developments, Tendencies and Problems of a Culture of Remembrance in Europe”, in: *If Not Now, When...? International Conference. The Future of the Site of the Old Fairground Staro Sajmište in Belgrade* (edited by Maria Glišić, Milan Bogdanović, Wolfgang Klotz, and James May), pp. 118–38.

- Calligaro, Oriane, “Legitimation Through Remembrance? The Changing Regimes of Historicity of European Integration”, *Journal of Contemporary European Studies*, 23 (3), 2015, pp. 330–43.
- Sierp, Aline, “Drawing Lessons from the Past: Mapping Change in Central and South-Eastern Europe.” *East European Politics and Societies*, 30 (1), 2016, pp. 3–9.
- Mink, Georges and Laure Neumayer, *History, Memory and Politics in Central and Eastern Europe: Memory Games*, Palgrave Macmillan, New York, 2013.
- Deloye, Yves, “Introduction: Elements for a Socio-Historical Approach to European Construction. A First State of the Art”, *Politique Européenne*, 18 (1), 2006, p.5-15.
- The European Council Declaration on European Identity, Copenhagen Summit of 14 and 15 October 1973, *Bulletin of the European Communities*, no. 1, December 1973, p. 118-122.
- Schuman, Robert, *Declaration de Robert Schuman (Paris, 9 Mai 1950)*, Internet, https://www.cvce.eu/obj/declaration_de_robert_schuman_paris_9_mai_1950-fr-fa872cf5-67fa-4848-ae00-fbc4d4715e96.html, 20/09/2018.
- Larat, Fabrice, “Presenting the Past: Political Narratives on European History and the Justification of EU Integration” *German Law Journal*, 6 (1–2), 2005, p. 273-290.
- Judt, Tony, *Postwar. A History of Europe since 1945*, Penguin Books, New York, 2005.
- Waehrens, Anne, *Shared Memories? Politics and Memory of Holocaust Remembrance in the European Parliament 1989–2009*, Danish Institute of International Studies, Copenhagen, 2001.
- European Parliament Resolution on a Day to Commemorate the Holocaust, *Official Journal of the European Communities*, C166, May 1995.
- Kansteiner, Wulf, “Losing the War, Winning the Memory Battle: The Legacy of Nazism, World War II, and the Holocaust in the Federal Republic of Germany.” In: *The Politics of Memory in Postwar Europe* (edited by Richard Ned Lebow, Wulf Kansteiner and Claudio Fogu) Duke University, Durham, 2006, pp. 102–46.
- Kucia, Marek, “The Europeanization of Holocaust Memory and Eastern Europe” *East European Politics and Societies*, 30 (1), 2016, pp. 97-119.
- IHRA, *Stockholm Declaration*, Internet, <https://www.holocaustremembrance.com/stockholm-declaration>, 20/09.2018.
- Mälksoo, Maria, “The Memory Politics of Becoming European: The East European Subalterns and the Collective Memory of Europe”, *European Journal of International Relations*, 15 (4), 2009, pp. 653–80.
- European Parliament, *Declaration of the European Parliament on the Proclamation of 23 August as European Day of Remembrance*

for *Victims of Stalinism and Nazism*, Internet, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0439+0+DOC+XML+V0//EN>, 20/09/2018.

- Kuljić, Todor, “Smrt kod Levice i Desnice: Prilog kritici antitotalitarne tanatologije”, *Filozofija i društvo*, 4, 2011, pp. 111–26.
- Hrvsvijet, *HDZ-ovi eurozastupnici reagirali ra stavove Martina Schulza: Ignorirate Hrvatsku i pišete hvalospjeve o Bivšoj Jugoslaviji*, Internet, <http://www.hrvsvijet.net/index.php/vijesti/137-arhiva-stari-hrvsvijet-net-1/31716-hdz-ovi-eurozastupnici-reagirali-na-stavove-martina-schulza-ignorirate-hrvatsku-i-piete-hvalospjeve-o-bivoj-jugoslaviji>, 20/09/2018.
- N1, *Za hrvatsku predsjednicu komunizam i nacizam su isto*, Internet, <http://rs.n1info.com/a87178/Svet/Region/Zlocini-komunizma-i-fasizma.html>, 20/09/2018.
- N1, *Grabar Kitarović: Manipuliše se brojem zrtava Jasenovca*, Internet, <http://rs.n1info.com/a406855/Svet/Region/Kolinda-Grabar-Kitarovic-u-Jasenovcu.html>, 20/09/2018.
- Vesti, *Opet se blamira: Kolinda ne zna istoriju, ali zna da pripoveda*, Internet, <https://www.vesti.rs/Vesti/Opet-se-blamira-Kolinda-ne-zna-istoriju-al-voli-da-pripoveda.html>, 20/09/2018.
- Večernji, *Hasanbegović: Ovakvi filmovi su korisni jer govore o brojnim tabu temama*, Internet, <https://www.vecernji.hr/vijesti/premijera-film-jakova-sedlara-jasenovac-istina-1073702>, 20/09/2018.
- Novosti, *Država financira negatore ustaških genocida*, Internet, <https://www.portalnovosti.com/drzava-financira-negatore-ustaskih-genocida>, 20/09/2018.
- Novosti, *Ministarstvo plaća ustašku propaganda*, Internet, <https://www.portalnovosti.com/najnovije-novosti-od-petka-na-kioscima-u-boj-u-boj-za-narod-svoj>, 20/09/2018.
- Vijeće za suočavanje s posljedicama vladavine nedemokratskih režima, *Dokument dijaloga: Temeljna polazišta i preporuke o posebnom normativnom uređenju simbola, znakovlja i drugih obilježja totalitarnih režima i pokreta*, Internet, <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/Vijesti/2018/02%20velja%C4%8Da/28%20velja%C4%8De/Dokument%20dijaloga.pdf>, 20/09/2018.
- Gordy, Eric, *Making an Expert Muddle out of Croatia's Undemocratic Past*, Internet, <http://www.balkaninsight.com/en/article/making-an-expert-muddle-out-of-croatia-s-undemocratic-past-03-01-2018>, 20/09/2018.

Tijana Rečević

**“EUROPEANIZATION” OF COLLECTIVE MEMORIES:
MEMORIES OF THE SECOND WORLD WAR IN THE
ENLARGED EUROPEAN UNION**

Resume

While the construction of collective memories is usually considered to take place within the state borders, the most dynamic repackaging of historical narratives in the past decade did not take place at the national, but at the level of the European Union (EU). The EU accession of the Central and Eastern European countries in 2004 caused tectonic disorder in the “official” European memory of the 20th century, which had been for decades shaped by the significantly different experience of the older, Western European Member States. The outcome of such a battle between different historical narratives – the first centered around the “Holocaust Memory” and the latter around the “Gulag Memory” – was the establishment and institutionalization of the so-called politics of anti-totalitarianism, based on a certain equalization of the crimes committed by Nazi, Fascist and Communist regimes. Precisely the linkage between the national and European levels of memory politics represents the broadest subject of this paper since the aim of the paper is to explore both the process of creation and the return impact of the “Europeanization” of the Member States’ collective memories. By focusing on the memory of World War II and the types of totalitarianism which marked the war and post-war period, this paper aims to show that the process of building a common European history suffers from numerous inherent paradoxes, which is why it is both unsustainable and potentially dangerous. The decontextualization of the particular historical memories of the Member States – implicit in the process of the construction of the pan-European historical narrative of the Second World War – creates a vacuum that the revisionist national political elites can misuse to either artificially insist or nullify important historical differences – all in accordance with their political interests, often diametrically opposed to the very founding goals, values and norms of the EU. The empirical confirmation of this thesis is provided through the analysis of the case of Croatia, which demonstrates the way in which the Croatian political elites manage to use this European memory framework as a legitimate

basis for the rising domestic revisionist tendencies towards the relativisation of the Croatian fascist past. By abusing the vague form of the European politics of anti-totalitarianism, the Croatian political elites tend to equate their experience of communism with the experiences of the states which suffered under the most brutal communist regimes, all with the aim of relativising the nature and scale of the crimes committed by the Ustasha regime of the Nazi-puppet Independent State of Croatia. In other words, the existing pan-European historical narrative allows the “Europeanization” and “fascisation” of society to take place in parallel, even in a mutually-supportive manner. Therefore, the general conclusion of this paper is that the pan-European metanarrative on the common totalitarian heritage is neither sustainable nor desirable, since the way in which it is being formulated and implemented causes some negative consequences, often undermining the basic European values and norms. While this paper does not aim to offer a solution to such a problem, its findings indeed suggest that it would be better for the European and national memory entrepreneurs to stop with artificial insisting on universal and vague forms of the European collective memory, and pay more attention to creating conditions in which fundamentally different historical narratives could coexist and even compete with each other in a way which would truly lead to greater respect for the past victims of all totalitarian ideologies and regimes, as well as towards better prevention of new ones.

Keywords: politics of memory, European Union, Europesation, Croatia, revisionism, World War II.

Овај рад је примљен 12. октобра 2018. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 21. новембра 2018. године.